

VEĽKOMORAVSKÁ TEMATIKA A JEJ VPLYV NA FORMOVANIE HISTORICKÉHO VEDOMIA ŠTUDENTOV VEĽKOREVÚCKEHO GYMNÁZIA¹

The Topic of Great Moravia and Its Impact on Shaping Students' Historical Consciousness at the Grammar School in Veľká Revúca

Miriám Viršínská

DOI: 10.17846/CL.2024.17.2.86-97

Abstract: VIRŠÍNSKÁ, Miriám. *The Topic of Great Moravia and Its Impact on Shaping Students' Historical Consciousness at the Grammar School in Veľká Revúca*. The study focuses on the importance of teaching history at the first Slovak Evangelical Grammar School in Veľká Revúca. It analyses how its teachers, often active in national and political affairs, used history teaching to strengthen Slovak national consciousness. The study underlines that history education contributed to the formation of historical consciousness as well as national awareness. One of the fundamental aims of history education is to develop one's own knowledge of the past, which each individual possesses to varying degrees. Special emphasis was placed on the topic of Great Moravia, which was presented as a successful period of Slovak history before the arrival of the Hungarians, emphasizing the antiquity of the Slovak nation and its right to self-determination within the multi-ethnic Habsburg Empire. The study shows how history education contributes to the formation of historical consciousness and national identity and how the goals of the Slovak national movement were fulfilled by the teachers of the Revúca Grammar School also through the teaching of Slovak history.

Keywords: *historical consciousness, The Great Moravia, first Slovak Lutheran Grammar School in Veľká Revúca, history textbooks, history of education, Hungarian Kingdom*

Úvod

Poznanie vlastnej minulosti sa už od dávnych čias považovalo za dôležitú súčasť kultúrneho dedičstva každej spoločnosti. Historické vzdelávanie prispievalo k formovaniu historického vedomia, ako aj národného povedomia. K základným cieľom výučby dejín patrí rozvíjanie vlastného poznania o minulosti, ktorým disponuje v rozličnej miere každý jednotlivec. Samotnému pojmu historické vedomie sa v historiografii venujú domáci, ale najmä zahraniční historici, ich prístupy a názory naň sa v odlišnej miere zhodujú, ale aj diferencujú. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že spoločnou tézou pre väčšinu definícií historického vedomia zostáva idea, že historické vedomie zahŕňa spojenie medzi interpretáciou minulosti, chápaním súčasnosti a perspektívou budúcnosti. Veľmi zjednodušene možno uviesť, že pod historickým vedomím rozumieme schopnosť vytvárať

¹ Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu APVV-23-0277 s názvom *Učebné pomôcky vo výchovno-vzdelávacom procese na Slovensku (16. – 20. storočie)*.

u jednotlivca spojenie medzi minulosťou, prítomnosťou a budúcnosťou (Šubrt – Pfeiferová 2010, 21; Thorp 2013, 188-189).

Historické vzdelávanie predstavuje jeden zo základných komponentov sprostredkujúcich spoločnosti vedomosti, ktoré vytvárajú základ jej vedomia o histórii a prispievajú k tvorbe obrazov o dejinných udalostiach či osobnostiach. Dejepisné vyučovanie umožňuje spoznávať históriu nielen cez jednotlivé fakty v chronologickom slede, ale následne vytvára priestor chápať historické udalosti v súvislostiach, umožňuje vnímať kontinuitu medzi minulosťou a prítomnosťou a do istej miery pripravuje spoločnosť rozpoznávať dôležitosť zmien, ktoré jej prinesie budúcnosť.

V 19. storočí predstavovala výučba dejepisu neoceniteľný nástroj na vytváranie individuálnej národnej identity, ako aj na budovanie historickej pamäti a historického vedomia. V tomto období sa formovanie historického vedomia stalo dôležitou súčasťou národnoemancipačných úsilí jednotlivých národných hnutí v habsburskej monarchii. Významne k tomu prispela aj reforma školského systému v habsburskej monarchii v roku 1849, ktorá zasiahla aj dejepisné vyučovanie a nanovo stanovila jeho hlavné ciele. Po revolúcii 1848/1849 mala história a výučba dejepisu poslúžiť v politických zápasoch na vytváranie takého obrazu o minulosti, ktorý mal potláčať rôznorodosť a špecifickosť historického vývoja jednotlivých častí monarchie.

Pád neoabsolutizmu a uvoľnenie politických pomerov koncom 50. rokov 19. storočia, sprevádzané hľadaním nového štátoprávneho usporiadania habsburskej monarchie umožnili aj Slovákom sústrediť sa na hlavné úlohy slovenského národného života. Spomedzi nich je potrebné vyzdvihnúť výchovu a vzdelávanie novej vzdelaneckej vrstvy, ktorá mala zohrať vedúcu pozíciu v posilňovaní slovenského národného, politického a kultúrneho života. Objavovanie histórie a oživovanie historických a kultúrnych tradícií sa stali dôležitou súčasťou týchto procesov. Dôraz na spoznávanie vlastnej minulosti mal podporiť slovenské úsilie o národnú emancipáciu a formovanie národnej identity v kľúčovom období 60. rokov 19. storočia.

Tzv. matičná generácia slovenských národovcov nadviazala na svojich predchodcov a v historickej a umeleckej tvorbe sa prihlásila k odkazu Veľkej Moravy ako dôležitého obdobia slovenských dejín. Naďalej kultivovala a popularizovala kultúrne dedičstvo Veľkej Moravy a jej najdôležitejších aktérov ako súčasť slovenského národného príbehu a reflektovala Cyrila a Metoda ako duchovných otcov slovenského národa, ktorí sa zaslúžili o jeho christianizáciu. K rozširovaniu a upevňovaniu veľkomoravskej a cyrilo-metodskej tradície medzi mladou slovenskou inteligenciou prispelo aj vyučovanie na prvom slovenskom veľkorevúckom gymnáziu. Tejto tematike bol priestor venovaný nielen na hodinách dejepisu či slovenskej literatúry, ale zvýšený záujem o toto obdobie dejín dokladá taktiež tamojšia študentská spolková činnosť.

Pedagógov, ako aj študentov od pertraktovania veľkomoravských a cyrilo-metodských tém neodradili ani zásahy uhorskej štátnej moci, ktorá v období vrcholiacich príprav osláv tisícého výročia príchodu solúnskych bratov Cyrila a Metoda na Veľkú Moravu považovala oživujúci cyrilo-metodský kult za prejav silnejúcich slovenských národnoemancipačných snáh. Uhorské vládne kruhy videli v týchto aktivitách nebezpečenstvo ohrozujúce ich asimilačné úsilie o vytvorenie jednonárodného maďarského štátu. Začiatkom roka 1862 preto uhorská miestodržiteľská rada prijala rozkaz, podľa ktorého sa zo šlabikárov a čítaniek pripravovaných pre slovenských žiakov ľudových škôl mali vynechať „*všetky články, rozprávky, a histórie týkajúce sa Veľkej Moravy alebo Čiech [...] a namiesto nich, aby sa spracovali primerané články a rozprávky z dejepisu a zemepisu Uhorska*“ (Butvin 1963, 158-159).

Napriek tomu, že sa problematike Veľkej Moravy a cyrilo-metodskej tradície² a ich prítomnosti v historickej pamäti v 19. a 20. storočí venuje viacero slovenských historikov (Škvarna – Hudek

² Percepcia veľkomoravskej tematiky a cyrilo-metodskej tradície v slovenských dejinách sa odohrávala v dvoch rovinách. Zatiaľ čo diela o Cyrilovi a Metodovi sú späté predovšetkým s cirkevnými dejinami,

2013; Borza 2013; Kodajová 2014; Lopatková 2014; Hetényi – Ivanič, 2013, 2017; Hetényi 2019; Podolan 2013; 2015; 2018), jej reflexia v školskom prostredí, resp. medzi dospievajúcou generáciou v 19. storočí zostáva minimálne spracovanou (Wolfová 1994; Matejková 2014; Lomenčík 2016; 2022; Petříková 2021; 2023).³ Štúdiá má preto za cieľ priblížiť na základe doposiaľ málo využívaných prameňov – rukopisných poznámok profesorov, školských zošitov a učebných materiálov žiakov a študentov veľkorevúckeho gymnázia – formovanie obrazu o Veľkej Morave a reflektovať túto tému ako pevnú súčasť stredoškolského vzdelávania predmetnej vzdelávacej inštitúcie.

Výučba histórie ako dôležitá súčasť veľkorevúckeho gymnaziálneho vzdelávania

Formovanie historického vedomia považovali za dôležitú súčasť dejepisnej výučby už aj učitelia, profesori na prvom slovenskom gymnáziu vo Veľkej Revúcej, ktoré začalo poskytovať vzdelanie pre študentov v slovenskom jazyku od roku 1862. Jeho spoluzakladateľ, dlhoročný správca, predstaviteľ slovenského národného hnutia a zároveň aj učiteľ dejepisu August Horislav Škultéty vo svojej reči prednesenej 16. septembra 1862 pri príležitosti otvorenia gymnázia zdôraznil, že popri všeobecnom vzdelaní má revúcka škola „*vychovávať v duchu národnom. Človečenstvo rozčlánkované je na rozličné národy. Každý národ má svoju zvláštnu povahu, svoju reč, svoje mravy a zvyky, svoju minulosť i prítomnosť i svoj úkol, ktorý v budúcnosti previesť má. Na všetko toto ohľad treba vziať, ak sa mládež pre svoj národ a národ pre človečenstvo náležité vychovávať má*“ (Škultéty 1889, 44). Za jednu z hlavných príčin slovenského odrodilstva a prekážku národnej emancipácie považoval nedostatočnú znalosť histórie svojho národa. História má študentov naučiť spoznať nedostatky národa, jeho negatívne vlastnosti, mentalitu, aby ich v budúcnosti vedeli identifikovať a zamerali sa na ich odstraňovanie, čo by u Slovákov mohlo napomôcť prehĺbiť ich vzťah k národnému spoločenstvu (Škultéty 1889, 44). V konečnom dôsledku aj vedomosti o minulosti mali prispieť k zlepšeniu postavenia slovenského národa v Uhorsku a poznanie slovenských dejín malo zdôvodniť jeho právo na sebaurčenie v tejto mnohonárodnostnej ríši. Štúdium histórie ponúkalo študentom revúckeho gymnázia možnosť naplniť hlavnú víziu ich učiteľov, aby z revúckych radov vzišla nová slovenská generácia schopná pozdvihnúť slovenský národ v súlade s duchovnými hodnotami. Túto predstavu deklaroval Samuel Ormis, jeden z miestnych učiteľov dejepisu: „*Však nás predně dějepis učí, že umění a věda pozdvihla již dávnověké národy na výši slávy a moci. – A v dějepisu vidíme jako v zrcadle život národův, kteří dávní před námi byli a žili, dějstvovali a se pomínuli z dějiště tohto světa. – Z dějepisu známe, že poměrně malé, nepatrné národy skrze umění a vědu vyšinuli se na vysoký stupeň slávy, a zastínili počtem síce ohromné, ale v nevědomosti, jakoby ve snách a v spánku smrti pohřízené národy...*“ (Ormis 1873, 23).

Dejepis sa na revúckom gymnáziu nevyučoval ako samostatný predmet. V učebných plánoch pre jednotlivé ročníky sa nachádza ako súčasť spojeného predmetu zemepis-dejepis.⁴ Výučba sa delila do dvoch učebných cyklov, a to na zemepisno-dejepisné vyučovanie pre nižšie gymnáziá

s náboženskou hagiografiou, miesto Veľkej Moravy nachádzame predovšetkým v politických dejinách (Podolan 2015, 127).

³ Jednej z najvýraznejších postáv veľkomoravskej histórie panovníkovi Svätoplukovi a jeho obrazu v učebniciach dejepisu, avšak v 20. storočí, sa venovala vo svojej štúdií Slávka Otčenášová (2021, 91-112). Obraz Veľkej Moravy v najnovších slovenských a českých učebniciach pre stredné školy predstavili autorky B. Pinterová a A. Kíčková (2020, 187-196). Najnovšie sa postavou Pribinu a jeho miestom v slovenských dejinách v súčasnej školskej praxi zaoberali autorky M. Tihányiová a A. Bocková (2023, 165-193).

⁴ Učebné plány revúckeho gymnázia vychádzali zo školskej reformy v roku 1849, ktorá tento spojený vzdelávací predmet zemepis-dejepis ukotvila v školskom vyučovaní (podrobne: Viršínská 2021, 34-38).

od prvého do štvrtého ročníka a zemepisno-dejepisné vyučovanie pre vyššie gymnáziá od piateho po ôsmy ročník. V každom ročníku, od najnižšieho po najvyšší, bola pre tento predmet zemepis-dejepis určená dotácia 3 hodiny týždenne. Rozsah vyučovacích hodín sa však v priebehu existencie gymnázia často menil, znižoval aj navyšoval, čo súviselo najmä s personálnymi možnosťami školy (Viršinská 2021, 41).

Zachované rukopisy utvárajú obraz o celkovej výučbe, obsahovej náplni a cieľoch dejepisného vyučovania na revúckom gymnáziu. Dejepis definujú ako „*hodnoverné vypravovanie vážnych a pamätných udalostí, ktoré na vyvinovanie a vzdelávanie ľudského pokolenia vplyvovali, a preto každého rozumného človeka zaujímať majú*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 182, 1-3).⁵ Podľa obsahu sa členil na „*dejepis občanský, dejepis vzdelanosti; podľa objemu: životopis, národopis a všeobecný dejepis*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 182, 1-3). Podľa učebných osnov sa pozornosť v dejepisnej výučbe sústreďovala na tzv. všeobecný dejepis, „*ktorý sa vzťahuje na celé pokolenie ľudské. On totižto vypravuje akými cestami, príhodami a činy ľudstvo pod správou najvyššej bytnosti k svojmu určeniu, t. j. ku vždy dokonalejšiemu vzdelaniu svojich duchovných síl a mravných vlohou prichádzalo, trebas i jednotlivé národy a jednotliví ľudia nie raz od toho cieľa poblúdili. A tak všeobecný dejepis predstavuje nám veľmi poučný a potešiteľný, ale aj výstražný obraz o vychovávaní ľudského pokolenia skrze Boha*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 182, 1-3). Dejepis sa vyučoval chronologicky, členil sa na obdobie staroveku, stredoveku a novoveku, pričom každé z týchto období sa prezentuje „*zvláštnosťami vo viere, občanskom živote a v mravoch ľudstva*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 55, 4). Dôraz je kladený na výučbu minulosti prostredníctvom historických prameňov, hmotných, ako aj písomných, „*z ktorých známosť dejepisu vážime, sú rozličného druhu: ústne zachované podania, budovy, peniaze, cimere atď., zvlášte ale písané a tlačené listiny*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 182, 1-3). Nezastupiteľné miesto v spoznávaní histórie majú pomocné vedy historické, ku ktorým sa podľa revúckych pedagógov zaraďujú: „*zemepis, chronológia (letopočet), philológia (mluvozpyt), epigrafia (nápisoveda), diplomatica (známosť čítania a vykladania listín), numysmatica (peňažoznalstvo), heraldika (címeroveda), sphragistica (známosť pečatí), genealogia (rodoslovie)*“ (LA SNK, f. ASNM, sign. MJ 182, 1-3).

Zameranie na všeobecný dejepis ilustrujú učebné plány pre jednotlivé ročníky obsiahnuté v školských správach. Domáce uhorské dejiny, s akcentom na postavenie slovenského národa v nich, sa vyučovali vždy až v poslednom ročníku nižšieho aj vyššieho gymnázia, to znamenalo, že študenti sa prvýkrát stretli s domácimi dejinami až vo štvrtom ročníku nižšieho gymnázia a v ôsmom ročníku vyššieho gymnázia. Ako je z plánov zrejmé, vo štvrtej triede sa učivo tematicky rozčleňovalo na obdobie pred príchodom Maďarov, druhá časť niesla názov *Dom Arpádovský*, tretia kapitola približovala dejiny *kráľov z rozličných domov*, štvrtý oddiel sa zameriaval na *kráľov z domu Habsbursko-lotharingského* a posledná časť je venovaná zemepisu Uhorska (Škultéty 1869, 17). Dejepis u študentov štvrtého ročníka vyučoval Mieroslav Kovalevský, pôvodne evanjelický kňaz, ktorý prišiel do Revúcej v roku 1867. Zo správy sa rovnako dozvedáme informáciu, že sa vyučovalo podľa rukopisov, keďže v tomto období ešte neexistovala vhodná tlačená učebnica uhorských, resp. slovenských dejín v slovenskom jazyku určená pre slovenské stredné školy.⁶ O nutnosti vypracovať vlastné učebné materiály z dejepisu pre študentov svedčí aj zoznam používaných

⁵ Literárny archív, Slovenská národná knižnica (ďalej LA SNK), fond Archív Slovenského národného múzea (ďalej f. ASNM), Škultéty, August Horislav: Všeobecný dejepis starého veku. Písal: Ludovít Rizner a Koloman Banšell 1864/5, vypracoval August Horislav Škulthéty, učbár na V. Revúckom gymnasiu, signatúra (ďalej sign.) MJ 182.

⁶ Za prvú tlačenú slovenskú učebnicu dejepisu pre slovenské školy (vhodnú aj pre stredné školy) možno považovať *Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska svetský a náboženský dľa rukopisu p. Františka V. Sasinka pre slovenské národné školy* od Andreja Radlinského (1871).

učebníc na revúckom gymnáziu. V zozname akékoľvek učebné texty určené na hodiny dejepisu absentujú (SNA, f. SEGvR, Spisy, škat. 1, kat. č. 36).⁷

Medzi učebnicami sa však nachádzajú *Slovenské čítanky pre nižšie gymnasia* (I. diel 1864, prepracované vydanie 1866, II. diel 1865) od profesora vyššieho katolíckeho gymnázia v Banskej Bystrici Emila Černého, ktoré okrem literárnych ukážok zo slovenskej poézie, prózy aj drámy obsahujú úryvky z náučných, resp. vedeckých textov, pričom časť z nich predstavuje ukážky z vtedajších historických prác.⁸ Nezachovalo sa síce veľa autentických svedectiev z dobových dokumentov o praktickej realizácii dejepisného vyučovania, avšak možno predpokladať, že s týmito úryvkami sa oboznámili aj študenti na dejepisných hodinách. Ak chceli revúcki učitelia dejepisu zdôrazniť význam histórie a motivovať študentov k zvýšenému záujmu o dejiny, dozaista mohli na svojich hodinách z čítanky využiť text od Fraňa Smetanaya *Užitok z učenia sa dejepisu*, ktorý poukazuje na zmysel dejepisného vyučovania a prezentuje jeho dôležitosť: „Čím bedlivejšej pozorujeme, čo sa deje a dialo s nami a vôkol nás, tým viacej známkov nachádzame na ceste života, dla ktorých spravovať sa máme, abysme došli ciela žiadaného, tým viacej výstražných tabúl hlásajúcich nám, čeho varovať sa máme, abysme pokute neprepadli. Lákajú-li nás z jednej strany príklady zvodné: hrozia nám naproti z druhej záhubné následky jejich a odstrašujú nás tým istejšej, čím svetlejšej ich nelen rozumom poznávame, ale jakoby očite pred sebou spatrujeme – v dejepise“ (Černý 1865, 215).

Velkomoravská tematika v dejepisnom vyučovaní veľkorevúckeho gymnázia

Absencia slovenských dejepisných učebníc viedla k tomu, že si revúcki profesori pripravovali vlastné učebné materiály, ktoré následne aj na hodinách dejepisu používali a cez ne prinášali vtedajšie poznatky historickej vedy, čo dokladajú zachované poznámky študentov revúckeho gymnázia (LA SNK, f. RMSS, sign. MSS 214; LA SNK, f. SŠO, sign. 46 CHCHCH 2).⁹ Dejiny Uhorska študovali študenti štvrtého a ôsmeho ročníka z rukopisu už spomínaného vyučujúceho M. Kovalevského (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6).¹⁰ Ten svoj učebný text rozdelil do troch častí, v ktorých dominujú politické dejiny. História Veľkej Moravy zachytáva druhá „doba“ s názvom *Od pádu ríše hunskej do pádu ríše Velkomoravskej, od r. 454 – 907 po Kr.* (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 18) v podkapitole pomenovanej *Ríša Velko-Moravská asi od r. 662 – 907. Maroth, Svatoš, Samomír, Samoslav, Hormidor a Mojmir I.*, nachádzajúcej sa na jedenástich rukou písaných stranách (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 26-37). Hoci zo známych prameňov nie je zrejmé, odkiaľ Kovalevský svoje poznatky pre dejepisné poznámky čerpal, samotná štruktúra textu, jeho členenie, ako aj periodizácia svedčia o tom, že sa inšpiroval dielom *Dejiny drievnych národov na území vtedajšieho Uhorska* od Franka Vítazoslava Sasinka (1867), najvýznamnejšieho slovenského historika 19. storočia, autora prvej modernej syntézy slovenských dejín. Zo zachovaného zoznamu učebníc (SNA, f. SEGvR, Spisy, škat. 1, kat. č. 36) a zoznamu gymnaziálnej knižnice (Historická knižnica Prvého slovenského gymnázia) možno dedukovať, že školská knižnica disponovala Sasinkovými dielami,

⁷ Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Slovenské evanjelické gymnázium v Revúcej (ďalej f. SEGvR), Spisy, škatuľa (ďalej škat.) 1, katalógové číslo (ďalej kat. č.) 36.

⁸ Výučbu slovenského jazyka a slovenskej literatúry na revúckom gymnáziu a rozbor uvedených slovenských čítaniek spracoval vo svojich textoch J. Lomenčík (2016, č. 1, 2016, č. 2).

⁹ LA SNK, fond Rukopisy Muzeálnej slovenskej spoločnosti (ďalej f. RMSS), Slávik, Ján: Slovenčina, náboženstvo, Dejepis zo VII. triedy Jána Slávika 1872/73, sign. MSS 214; LA SNK, fond Samuel Štefan Osuský (ďalej f. SŠO), Lehotský, Mieroslav: Školské poznámky z revúckeho gymnázia, sign. 46 CHCHCH 2.

¹⁰ LA SNK, fond Kovalevský Mieroslav (ďalej f. KM), Dejiny Uhorska, sign. M 48 D 6.

a preto mohli revúckym pedagógom poslúžiť ako základný prameň na dejepisné poznámky a výučbu uhorských, resp. slovenských dejín.¹¹

Kapitulu o Veľkomoravskej ríši datuje Kovalevský medzi roky 662 – 907. Začína Samovou smrťou v roku 662 a na geograficky vyčlenenom priestore v južnej časti bývalej Samovej ríše (zahŕňajúc *Moravu, Slovensko, hornú Pannóniu, Rakúsko, Štajersko, Krajnu a Korutansko*, taktiež aj časť *Sliezska, Poľska a Ruska*) uvádza ako vládcov v chronologickom slede: *Marotha, Svatoša, Samomíra, Samoslava a Hormidora*. Panovníka Svatoša považuje za zakladateľa Velehradu, nového panovníckeho sídla pri rieke Morave. Čo je však zaujímavé, na rozdiel od Sasinka a vtedajších poznatkov historickej vedy, Svatoš sa spomína ako zakladateľ nového štátneho útvaru – Veľkej Moravy. Z poznámok sa nedozvedáme, kedy sa tak stalo (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 26-27). Z doposiaľ známych prameňov nie je zrejmé, odkiaľ Kovalevský prevzal túto informáciu. Tu sa možno domnievať, že nesprávne interpretoval a prepísal Sasinkove poznatky. Sasinek totiž vo svojich *Dejinách drevných národov* nehovorí v súvislosti so Svatošom o vzniku Veľkomoravskej ríše, ale spomína, že počas jeho vlády sa tamojší Slovania začali nazývať Moravanmi podľa rieky Morava, pri ktorej bolo založené nové centrum tejto ríše, spomínaný Velehrad (Sasinek 1867, 158). Súčasná historická veda uvedené mená medzi prvými panovníkmi Veľkomoravskej ríše neuvádza, ich existenciu nepotvrdila.

Ako ďalší vládca tohto územia sa predstavuje Mojmir, ktorý je tu opisovaný ako „*muž ducha v tom veku neobyčajného*“, čo dokladajú udalosti, ktoré sa počas jeho panovania odohrali. Mojmir je v tomto učebnom texte prezentovaný ako múdry vládca, ktorý prijal kresťanskú vieru, vďaka zmluve uzavretej s cisárom Ludovítom sa vyhol bojom s Frankmi (Nemcami) a zabezpečil si mier vo svojej ríši, avšak podrobenej franskému panovníkovi. V rokoch 827 – 829 si Mojmir na svojom území upevnil a rozšíril moc na úkor susedných kniežatstiev a vytvoril základy „onej“ mocnej moravskej ríše, ktorá zažila svoj vrchol v druhej polovici 9. storočia (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 27).

V čase panovania Mojmirá v „moravskej ríši“ vládol nad územím Slovenska Pribina, nitrianske knieža, ktorý bol pre intrigy proti Mojmirovi v roku 830 zbavený vlády nad Nitrianskym kniežatstvom. Následne vďaka zmieri s cisárom Ludovítom, ktorý sa zaslúžil o jeho pokresťančenie, získal vládu nad územím tzv. „Slovenska“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 28). Ďalej sa z poznámok dozvedáme, že pre snahu Mojmirá vymaniť sa spod vplyvu Franskej ríše vtrhol v roku 846 východofranský kráľ Ludovít Nemec na Moravu a na jeho miesto dosadil Mojmiróvho syna Rastislava (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 28). Opätovne je možné všimnúť si Kovalevského nedôslednosť pri spracovaní Sasinkových poznatkov. Sasinek totiž správne označuje Rastislava ako Mojmiróvho synovca a nie syna (Sasinek 1867, 160), čo sa zhoduje aj s dnešnými poznatkami historickej vedy.

Výklad ďalej pokračuje vládou Rastislava. Ak sa pre Ludovíta Nemca javil Mojmir „*podozrelým*“, Rastislav pre jeho ríšu predstavoval už skutočné nebezpečenstvo, pretože jeho jediným cieľom sa stala nezávislosť Veľkej Moravy od Východofranskej ríše. Na dosiahnutie svojho cieľa začal stavať v tom čase nedobytné pevnosti a využil dočasné vojenské angažovanie sa kráľa Ludovíta Nemca proti Čechom a Srbom. Rastislavovi sa podarilo v roku 855 odraziť vojenský vpád Ludovíta na Moravu, čo mu prinieslo slobodu, a na jeho území našli útočisko Ludovítom utlačované a prenasledované kniežatá, medzi ktorými sa spomína napr. Ludovítov syn Ludovít ml. aj Karolman. Hoci formálne nebola uznaná nezávislosť Veľkej Moravy od Ludovíta Nemca, autor poznámok

¹¹ Historická knižnica Prvého slovenského gymnázia obsahuje Sasinkove diela: *Dejiny drevných národov na území vtedajšieho Uhorska* (1867), *Dejiny Kráľovstva Uhorského*. Diel. I., zošit I. (1869), *Dejiny Kráľovstva Uhorského*. Diel. I. (1869), *Archiv starých česko-slovenských listín, písemností a dejepisných pôvodín*. Diel. I., zväzok I. (1872).

približuje toto obdobie ako obdobie skutočnej nezávislosti Veľkej Moravy, ku ktorému dopomohli Rastislavove úspešné kroky v zahraničnej politike – nadviazanie spojenectva s bulharským kniežatom a „domom carihradským“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 28-29). Opätovná strata nezávislosti a podrobenie Veľkej Moravy Franskej ríši nastali po tom, ako sa cisárovi Ludovítovi podarilo odstrihnúť Rastislava od jeho spojencov. V roku 864 sa mu Rastislav vzdal pri hroziacom útoku na svoje pozície na Devíne a oficiálne uznal svoju oddanosť franskému panovníkovi. Po niekoľkých rokoch pokoja sa v roku 869 nanovo rozhoreli boje iniciované Rastislavom proti Ludovítovi vpádom na jeho územie, na čo východofranský panovník reagoval odvetnou vojenskou výpravou na Veľkú Moravu. Tu sa prvýkrát objavuje v texte Svätopluk ako nitrianske knieža. Útok Frankov proti Morave sa skončil neúspechom napriek tomu, že sa franské vojská dostali až k Velehradu, centru Moravy, ktoré je tu označené za Rastislavovo sídlo. Neúspech Ludovíta priniesol definitívnu samostatnosť pre Veľkú Moravu (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 29).

Na nasledujúcich stranách sa ako ústredná postava historického vývoja vykresluje Svätopluk, označovaný za mimoriadne ambiciózneho panovníka. Ten, usilujúc sa o veľkomoravský kniežací stolec, neváhal zradiť svojho strýka Rastislava, spojil sa s jeho nepriateľom Karolmanom a zaslúžil sa o jeho zajatie a vydanie franskému vládcovi. Autor síce neopomenul snahu Rastislava zavraždiť Svätopluka, ale jeho skutok vykresluje de facto ako nevyhnutný krok na svoju záchranu a znemožnenie mu zmocniť sa vlády na Veľkej Morave. Tento sled udalostí umožnil v konečnom dôsledku Karolmanovi „vyšachovať“ z nástupu na veľkomoravský trón Svätopluka a za správcov Veľkej Moravy dosadil východofranských grófov Engelšalka a Viliama, v texte označených archaickým slovenským termínom „*hrábätá*“ bez uvedenia bližších informácií (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 29).

Výnimočnosť Rastislava ako historickej postavy a jeho výsadné postavenie v dejinách Veľkej Moravy autor podčiarkuje opisom posledných rokov jeho života. Hoci kráľ Ludovít odsúdil Rastislava na smrť, nakoniec nebol popravený, ale podľa rozkazu franského panovníka mu vylúpili oči a uvrhli do nemenovaného nemeckého kláštora. O ďalších osudoch Rastislava rozpráva už len ľudová povesť, ktorá hovorí, že „*ho vlastnia dcéra jeho za šuhaja preoblečená vodievala a po rokoch do Velehradu ku Svatoplukovi priviedla, keď odpustiac tomuto jeho vinu – zomrel*“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 30). Autor vníma postavu Rastislava vo vysoko pozitívnom zmysle bez negatívnych vlastností. Dokázal totiž úspešne, až do momentu zrady, eliminovať mocenské ambície východofranského vládcu Ludovíta Nemca o ovládnutie stredoeurópskeho priestoru. V určitom ohľade možno konštatovať, že ho stavia do pozície martýra, po smrti opradeného legendou, ktorý sa za svoje úsilie o dobudovanie Veľkomoravskej ríše ako nezávislého štátu stal obeťou zrady vlastného, ctižiadostivého príbuzného.

Autor sa na ďalších stranách zaoberá neúspešným nástupom Svätopluka na pozíciu vládcu Veľkej Moravy po uväznení Rastislava, pričom túto udalosť označuje ako pomstu voči Rastislavovi za jeho „*nešlachetný*“ čin. Z dôvodu prípravy povstania proti franským správcovi Veľkej Moravy ho v roku 871 obvinil franský vládca Karolman z „*nevery*“ a uvrhol ho do väzenia. Obyvatelia Moravy sa proti tomu vzbúrili, vyhnali Nemcov z Moravy a na veľkomoravský prestol dosadili Slavomíra, príbuzného moravských kniežat. Keďže chcel Karolman využiť Svätopluka na porážku odbojných Moravanov a ovládnutie Moravy, nechal ho prepustiť z väzenia a zveril mu vojsko, s ktorým tiahol proti Moravanom. Svätopluk sa nakoniec vďaka druhej zrade voči Karolmanovi a nevídanej porážke Karolmanovho vojska zmocnil ešte v tom istom roku vlády nad Veľkou Moravou („*Slovenskom a terajšou Moravou*“) (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 30).

Podľa autora sa ovládnutie Veľkej Moravy Svätoplukom stalo dôležitým medzníkom v dejinách a otvorilo priestor na ďalšie posilňovanie Svätoplukovej moci aj s pomocou bojovních Čechov. Spojenectvo českého a moravského dvora malo pre samotných Čechov dôležité následky. Svätopluk od začiatku vlády odrážal útoky svojho západného nepriateľa a napokon sa mu podarilo dosiahnuť „*národnú samostatnosť*“ a zbaviť sa závislosti od Frankov. Autor ďalej uvádza, že Svätoplukovi

k upevneniu moci prispeli najmä zahraničnopolitické okolnosti, keď po smrti kráľa Ľudovíta došlo k rozdeleniu územia jeho nepriateľov a oslabovaniu ich postavenia (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 31). Svätopluk vďaka vojenským výbojom a získaním Panónie a Korutánska postupne rozširoval svoju ríšu na juh aj západ. Počas svojho panovania neustále odrazil útoky nepriateľov, medzi ktorými sa prvýkrát objavujú Maďari, ale tých Svätopluk úspešnou taktikou obklúčil a zajal. Až do svojej smrti v roku 894, po 24 rokoch vlády, čelil neustálym výbojom, mnohé sám podnikol a následným uzatváraním zmlúv pevne držal moc nad Veľkou Moravou a rozšíril jej územie na všetky svetové strany. Jeho smrťou sa skončilo vrcholné obdobie Veľkomoravskej ríše.

Doposiaľ v učebnom texte autor nomenoval nijaký konkrétny prameň, až v súvislosti so Svätoplukovou smrťou nájdeme odkaz na dielo byzantského cisára a historiografa Konštantína Porfyrogeneta. Ten približuje ďalšie osudy Veľkej Moravy, keď Svätopluk rozdelil vládu medzi troch synov, pričom najstarší z nich, neskorší Mojmír II., mal nad svojimi dvoma bratmi získať zvrchovanú moc. V texte sa objavuje aj legenda o troch prítoch predstavujúcich svornosť bratov, avšak bez bližšieho vysvetlenia a významu. Rovnako ako aj v prípade Rastislavovej smrti, Kovalevský prostredníctvom povesti spochybnil Svätoplukovu smrť odkazom na dielo českého kronikára Kosmasa. Jeho dielo ukrýva povest o tom, že Svätopluk v bitke s Maďarmi prišiel o oko a následne sa zriekol dovtedajšieho života a žil ako pustovník na nitrianskom vrchu Sobor (pozn. autorky Zobor) (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 33).

Autor v ďalšej časti textu poukázal na rozdielne interpretácie udalostí, ktoré sa odohrali na Veľkej Morave počas posledných rokov jej existencie. Spomína, že podľa diela K. Porfyrogeneta vládli na Veľkej Morave traja synovia, zatiaľ čo Fuldské anály uvádzajú v roku 899 na Veľkej Morave už len dvoch vládcov, Mojmíra a Svätopluka. Z toho vyplynula domnienka, že tretí syn Svätoboj zahynul alebo sa stal mníchom. To však nič nezmenilo na fakte, že už rok po Svätoplukovej smrti došlo medzi bratmi k sporom, čo nakoniec Veľkomoravskej ríši prinieslo skazu. Ríšu postupne oslabili Česi, Maďari a nakoniec aj samotní Svätoplukovi synovia, namieriac zbraň proti sebe. Hoci dovtedy autor učebnice nepovažoval za dôležité poukázať vo výklade na rozličné interpretácie udalostí vtedajšou historickou vedou a mnohé sporné dejinné momenty predkladal ako nepochybniteľné fakty, v prípade opisu zániku Veľkomoravskej ríše urobil výnimku. M. Kovalevský v závere kapitoly kladie otázky, či Mojmír II. zahynul v bojoch s Maďarmi alebo Poliakmi, kde a kedy zomrel, a to aj napriek tomu, že jeho meno sa vytráca z dejín po bitke pri Bratislave v roku 907. Spochybňuje taktiež, že by sa Veľká Morava rozpadla len pod náporom Maďarov, keď sa odvoláva na českého kronikára Kosmasa, a zdôrazňuje, že po bitke pri Bratislave územie Slovenska a východnej Moravy pripadlo Poliakom, západnú Moravu ovládli Česi a juh Nemci. Maďari získali Panóniu už predtým okolo roku 899 (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 35). Uvedené idey pritom nie sú priamo autorove, ale čerpá ich zo Sasinkovej práce (Sasinek 1867, 177).

Autor učebnice M. Kovalevský sa na nasledujúcich riadkoch zaoberá príčinami pádu Veľkej Moravy, čo možno z jeho strany považovať za netradičný prístup k veľkomoravskej problematike. Zatiaľ sa v texte totižto neobjavili informácie o cirkevných záležitostiach, bez ktorých nie je možné komplexne objasniť dejiny Veľkej Moravy a uvažovať o okolnostiach jej zániku. Aj v 19. storočí historická veda v prípade výskumu dejín Veľkej Moravy neizolovala politické dejiny od dejín cirkevných a za dôležitú súčasť veľkomoravskej histórie považovala cyrilo-metodskú tematiku. Pri analýze textu tejto podkapitoly však zase badať inšpiráciu autorových záverov v Sasinkovom diele (Sasinek 1867, 246-247). Autor v súlade so Sasinkovými stanoviskami hľadá hlavné príčiny zániku Veľkej Moravy už v mocenskej politike franského panovníka Karola Veľkého a v jeho snahe o podmaňovanie si susedných národov v záujme šírenia osvety a kresťanstva: „*Aby ale meču svojmu jakési ospravedlnenie a posvätenie získal máchal ním pod zásterou osvety a šírenia kresťanstva*“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 35; Sasinek 1867, 244). Spolu s christianizáciou prinútil susedné slovanské národy podrobiť sa franskej nadvláde, čo mu uľahčovala ich vzájomná nesvornosť

a rozdrobenosť. Nebezpečenstvo karolovskej franskej politiky si ako prvý uvedomil Mojmir, ktorý šírenie kresťanskej viery využil na zjednotenie slovanských kmeňov v jednom štáte. O vymanenie sa spod vplyvu Franskej ríše sa definitívne usiloval Rastislav, preto sa obrátil na východnú cirkev a „*skrze slovanskú bohoslužbu i literatúru ľudu svojmu kresťanstvo i vzdelanosť prístupnejšou urobil*“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 36; Sasinek 1867, 245). V jeho úsilí pokračoval Svätopluk, ktorý svojimi činmi prekonal svojho predchodcu a dosiahol politickú aj cirkevnú samostatnosť od Franskej ríše. Zatiaľ čo doposiaľ sa autor v celej práci nezaoberal jeho titulmi, tu ho podľa Sasinkovej predlohy nazýva „*výtečným kráľom Veľkomoravy. Nelen česká legenda nábožným ho nazýva, lež Šarlátoodenec líči ho sťa mohutného a strašného susedným národom, ba i samotný Regino pripomína ho sťa najmúdrejšieho medzi svojimi a duchom najobzretnejšieho*“ (LA SNK, f. KM, sign. M 48 D 6, 37; Sasinek 1867, 246), ako tiež spomína Reginonova kronika. V závere podkapitoly autor konštatuje, že napokon politické i cirkevné rozbroje privodili zánik Veľkomoravskej ríše. Až na nasledujúcich stranách autor rozoberá cirkevnú otázku a jej význam v dejinách Veľkej Moravy.

Odlisnú interpretáciu vzniku Veľkej Moravy ponúkol študentom ďalší z učiteľov dejepisu – Ludovít Mičátek, skúsený pedagóg, ktorý v školskom roku 1869/1870 zastupoval dejepisára Rudolfa Homolu. Jeho erudíciu a dobrú znalosť dejín dokazujú poznámky jeho študentov, ktoré ponúkajú koncepcnejší prístup k dejinám a štruktúrovanejší výklad. Nie je však známe, odkiaľ informácie o histórii Veľkej Moravy čerpal. Podľa analýzy poznámok Mičátkovho študenta Mieroslava Lehotského sú počiatky Veľkej Moravy bezprostredne späté so zánikom Samovej ríše, keď „*po smrti Samovej utvorilo sa viac krajín pod rozličnými panovníkmi, z nich jedna okolo Dunaja a Karpát, ktorá vzala meno Veľká Morava. – Vlastne spomínajú sa dve Moravie, menšia v Panonii a veľká na stranách rieky Moravy*“ (LA SNK, f. SŠO, sign. 46 CHCHCH 2, zošit 2, 4). Na Morave panoval Morót, ktorý sídlil v Stolnom (pozn. autorky Stoličnom) Belehrade. Po ňom sa ujal moci Svatoš, „*o ktorom sa domnievajú, že zatlačený od Avarov preložil svoje sídlo do vyšnej Moravy a tam postavil druhý Belehrad, a svoju ríšu nazval V. Moravou*“ (LA SNK, f. SŠO, sign. 46 CHCHCH 2, zošit 2, 4). Po Svatošovi nastúpil na veľkomoravský stolec „*korutánsky kráľovič*“ Samomír, nasledovaný jeho synom Samoslavom, ktorý „*v roku 787 viedol mnohé vojny s Avarmi a spojil sa s Karolom Veľkým proti nim*“ (LA SNK, f. SŠO, sign. 46 CHCHCH 2, zošit 2, 5). Po ňom sa spomína Hormidór a následne vstupuje na scénu slovenských dejín Mojmir. Ten je zobrazený ako panovník, ktorý sa nezaplietol do dobových vojenských a politických sporov s Frankmi, Bulharmi či Nemcami, pretože jeho prioritou sa stalo posilnenie vlastnej moci, aby mohol úspešne vzdorovať nemeckému cisárstvu. Počas Mojmirovej vlády panoval v Nitre Pribina. Na rozdiel od vtedajších poznatkov historickej vedy ich autor v poznámkach uviedol ako príslušníkov jedného rodu: „*V samej Morave platil starý zákon stor., že údovia domu panujúceho deliť majú medzi sebou krajinu. Tak aj Pribina z rodu Mojmirovho mal za údel dnešné Slovensko a menoval sa knieža Nitrianskej a bez pochyby domáhal sa pomocou Geralda II. východného grófa moci veľkokniežacej a preto bol skrz Mojmira z vlasti vyhnaný*“ (LA SNK, f. SŠO, sign. 46 CHCHCH 2, zošit 2, 6). Opis dejín vlády Rastislava a Svätopluka sa zásadne neodlišuje od vykreslenia ich obrazu v prácach M. Kovalevského, avšak s jedným významným rozdielom. L. Mičátek považoval za dôležité priblížiť cirkevnú problematiku Veľkej Moravy, s dôrazom na cyrilo-metodskú tematiku a politické dejiny.

Záver

Dejepisné vyučovanie na prvom slovenskom evanjelickom gymnáziu vo Veľkej Revúcej sa stalo dôležitou súčasťou slovenského stredoškolského vzdelávania. Tamojší pedagógovia, mnohí aktívni v národnom aj politickom dianí, sa usilovali aj prostredníctvom výučby histórie naplňať slovenský

národný program. V 60. rokoch 19. storočia k hlavným úlohám dejepisného vyučovania patrilo budovanie národného povedomia aj prostredníctvom spoznávania histórie Slovákov. Veľkomoravskej tematike sa na hodinách dejepisu venoval dostatočný priestor z viacerých dôvodov. V intenciách vtedajšej historickej spisby pedagógovia na gymnáziu vo Veľkej Revúcej poukazovali na úspešné obdobie v slovenských dejinách ešte pred príchodom Maďarov do stredoeurópskeho priestoru, čím vyzdvihovali starobylosť slovenského národa a zdôvodňovali jeho právo na sebaurčenie v mnohonárodnostnej habsburskej ríši. Nadviazali tak na staršie koncepty vyučovania zemepisu-histórie, avšak oproti minulosti s väčším akcentom na národné dejiny, ale stále s prvkami habsburského legitizmu a krajinského uhorského patriotizmu. Po Rakúsko-uhorskom vyrovnaní naplno vypukol odpor maďarskej vládnucej elity proti akýmkoľvek snahám predstaviteľov slovenského národného hnutia o posilňovanie národného povedomia, spojených okrem iného s historickým naratívom Veľkej Moravy. Napriek tomu učitelia na revúckom gymnáziu až do konca jeho existencie poukazovali na význam tejto tradície v slovenských dejinách a vďaka dejepisnej výučbe sprístupňovali jej odkaz mladej nastupujúcej slovenskej inteligencii.

REFERENCES

Primary sources

- Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Archív Slovenského národného múzea, Škultéty, August Horislav: Všeobecný dejepis starého veku / zápis prednášok v škol. roku 1864 - 65, signatúra MJ 55.
- Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Archív Slovenského národného múzea, Škultéty, August Horislav: Všeobecný dejepis starého veku. Písal: Ludovít Rizner a Koloman Baňšell 1864/5, vypracoval August Horislav Škulthéty, učbár na V. Revúckom gymnasiume, signatúra MJ 182.
- Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Rukopisy Muzeálnej slovenskej spoločnosti, Slávik, Ján: Slovenčina, náboženstvo, Dejepis zo VII. triedy Jána Slávika 1872/73, signatúra MSS 214.
- Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Samuel Štefan Osuský, Lehotský, Mieroslav: Školské poznámky z revúckeho gymnázia, signatúra 46 CHCHCH 2.
- Literárny archív, Slovenská národná knižnica, fond Kovalevský Mieroslav, Dejiny Uhorska, signatúra M 48 D 6.
- Slovenský národný archív, fond Slovenské evanjelické gymnázium v Revúcej, Spisy, škatuľa 1, katalógové číslo 36.

Secondary sources

- Borza, Peter. 2013. Cyrilo-metodská tradícia medzi gréckokatolíkmi na Slovensku v 20. storočí. In Junek, Marek (ed.). Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení. Praha, 165-179.*
- Butvin, Jozef. 1963. Veľkomoravská a cyrilometodějská tradícia u štúrovcov. In Veľká Morava a naša doba. K 1100. výročiu príchodu Cyrila a Metoda. Bratislava, 136-161.*
- Černý, Emil. 1865. Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel II. Sostavil Emil Černý. Druhé opravené vydanie. V Baňskej Bystrici.*

- Černý, Emil. 1866. Slovenská čítanka. Pre nižšie gymnasia. Diel I. Sostavil Emil Černý. Druhé opravené vydanie. V Baňskej Bystrici.
- Hetényi, Martin – Ivanič, Peter. 2013. Reflexia cyrilo-metodskej tradície v slovenskej spoločnosti v 19. a 20. storočí. In Junek, Marek (ed.). Cyrilometodějská tradice v 19. a 20. století, období rozkvětu i snah o umlčení. Praha, 47-67.
- Hetényi, Martin – Ivanič, Peter. 2017. K problematike percepcie cyrilo-metodského kultu v moderných dejinách Slovenska. In Muzeológia a kultúrne dedičstvo 5/2, 77-91.
- Hetényi, Martin. 2019. Cyrilo-metodský kult a religiozita na Slovensku v 19. – 21. storočí [The Cyrillo-Methodian Cult and Religiosity in Slovakia from the 19th to the 21st Century]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 12/1, 141-158.
- Kodajová, Daniela. 2014. Cyrilo-metodská a veľkomoravská tradícia v tvorbe národovcov. In Kohútová, Mária – Frimmová, Eva et al. Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí. Bratislava, 79-90.
- Lomenčík, Július. 2016. Slovenčina na slovenskom evanjelickom a. v. patronátnom gymnáziu v Revúcej – inšpirácie podnety pre súčasné vyučovanie slovenského jazyka a literatúry (1. časť). In Slovenčinár 3/1, 24-33.
- Lomenčík, Július. 2016. Slovenčina na slovenskom evanjelickom a. v. patronátnom gymnáziu v Revúcej – inšpirácie podnety pre súčasné vyučovanie slovenského jazyka a literatúry (2. časť). In Slovenčinár 3/2, 6-18.
- Lomenčík, Július. 2022. Stredoškolské literárne dimenzie cyrilo-metodského odkazu (1862 – 1990). In Slavica Slovaca 57/3, 319-332.
- Lopatková, Zuzana. 2014. Cyrilo-metodská tradícia a trnavské centrum posledných bernolákovcov. In Kohútová, Mária – Frimmová, Eva et al. Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí. Bratislava, 69-78.
- Matejková, Adriana. 2014. Slovanská a cyrilo-metodská tradícia na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici v 19. storočí. In Kohútová, Mária – Frimmová, Eva et al. Ideové prvky národného príbehu v dlhom 19. storočí. Bratislava, 91-98.
- Ormis, Samuel. 1873. Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na školský rok 1872/73. Turč. Sv. Martin.
- Otčenášová, Slávka. 2021. Svätopluk ako symbol národa a ideál občianskych cností (v učebniciach dejepisu pre základné a stredné školy vydávaných v rokoch 1918 – 1945). In Studia Historica Nitriensia 25/1, 91-112.
- Petríková, Martina. 2021. Cyrilo-metodská tradícia v literatúre pre deti a mládež v predumeleckom období (Čítanka, Národné spievanky, Slovenská čítanka) [Cyrillo-Methodian Tradition in Literature for Children and Young Adults in the Pre-artistic Period (Čítanka, Národné spievanky, Slovenská čítanka)]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 14/1, 113-122.
- Petríková, Martina. 2023. Cyrilo-metodská tradícia v literatúre pre deti a mládež v maticnom období (Jarnie kvety, Malý rečník) [Cyrillo-Methodian Tradition in Literature for Children and Youth in the Period of Matica slovenská (Jarnie kvety, Malý rečník)]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 16/2, 112-120.
- Pinterová, Beáta – Kičková, Adriana. 2020. Obraz Velkej Moravy v slovenských a českých učebniciach pre stredné školy [Great Moravia in Slovak and Czech Textbooks for Secondary Schools]. In Konštantínove listy [Constantine's Letters] 13/2, 187-196.
- Podolan, Peter. 2013. Svätopluk v slovenskej historiografii 19. storočia. In Homza, Martin et al. Svätopluk v európskom písomníctve. Štúdie z dejín svätoplukovskej legendy. Bratislava, 407-520.

- Podolan, Peter. 2015. Svätí Cyril a Metod v historiografii 1. polovice 19. storočia. In Homza, Martin – Mesiarkin, Adam (eds.). *Symboly a mýty národov v stredoveku a v časnom novoveku* 2. Bratislava, 127-140.
- Podolan, Peter. 2018. *Veľká Morava v historickej spisbe Všeslávie*. Bratislava.
- Radlinský, Ondrej. 1871. *Dejepis všeobecný a zvláštny Uhorska svetský a náboženský dľa rukopisu p. Františka V. Sasinka pre slovenské národné školy*. Viedeň.
- Sasinek, František Vítazoslav. 1867. *Dejiny drievnych národov na území terajšieho Uhorska*. Skalica.
- Sasinek, František Vítazoslav. 1869. *Dejiny Kráľovstva Uhorského*. Diel. I. V Baňskej Bystrici.
- Sasinek, František Vítazoslav. 1872. *Archiv starých česko-slovenských listín, písemností a dejepisných pôvodín*. Diel I., zväzok I. Turč. Sv. Martin.
- Škultéty, August Horislav. 1869. *Zpráva o slovenskom evanjelickom a. v. vyššom gymnásiume Veľko-Revúckom a s ním dočasne spojenom Semenisku učiteľskom na školský rok 1868/69*. Rožňava.
- Škultéty, August Horislav. 1889. *Pamäti slov. ev. a. v. gymnasia a s nim spojeného učiteľského seminiska vo Veľkej Revúci*. Ružomberok.
- Škvarna, Dušan – Hudek, Adam. 2013. *Cyril a Metod v historickom vedomí a pamäti 19. a 20. storočia na Slovensku*. Bratislava.
- Šubrt, Jiří – Pfeiferová, Štěpánka. 2010. *Nástin teoreticko-sociologického přístupu k otázce historického vědomí*. In Šubrt, Jiří. (ed). *Historické vědomí jako předmět badatelského zájmu: teorie a výzkum*. Kolín, 21-30.
- Thorp, Robert. 2013. *The Concept of Historical Consciousness as an Interpretive Frame for Historical Media*. In *Papers & abstracts: Kritiska perspektiv på historiedidaktiken* 1, 188-202.
- Tihányiová, Monika – Bocková, Anna. 2023. *Osobnosť vo výučbe dejepisu (na príklade Pribinu)*. In Viršínská, Miriam (ed.). *Známi neznámi. Pohľad na vybrané osobnosti slovenskej histórie*. Bratislava, 165-193.
- Viršínská, Miriam. 2021. *Transformácia dejepisného vyučovania podľa školskej reformy z roku 1849 na vybraných slovenských školách*. In *Verbum historiae* 2, 33-49.
- Wolfová, Katarína. 1994. *Výučba dejepisu na Prvom slovenskom ev. a. v. gymnáziume v Revúcej*. In *Obzor Gemera – Malohontu* 25/4, 170-175.
- Zoznam kníh fondu Historickej knižnice Prvého slovenského gymnázia. <https://muzeum.revuca.sk/historicka-kniznica-1.html>.

Mgr. Miriam Viršínská, PhD.
Comenius University Bratislava
Faculty of Education
Department of History and History Didactics
Račianska 59
813 34 Bratislava
Slovakia
virsinska@fedu.uniba.sk
ORCID ID: 0000-0001-9573-4899